

לכתוב מחדש משהו שקולקל עם ספר שיריה של חבצלת חבשוש

עם השנים הולך וחסר מספר סיפרי השירה הגורמים לך התרגשות אמיתית: אותה צמרמורת נודעת בעמודי-השירה, שעליה ריבירו משוררים ואשר אותה מביאים חוקרי סיפורת כראיה לתגובה סובייקטיבית, לא-אמנה, אולי אפילו נלעגת. אני זוכר את המיפגש הראשון עם שירי דליה רביקוביץ: אני זוכר קריאה ראשונה בשירי יעקב שטיינברג, דודי פוגל ויהודה קרני: אני זוכר את שירו של דוד אבידן על שני הליטאים המשותחים ביניהם ואת שירו האחר שנכתב בעיקבות גירושיו (הרי את מותרת לכל אדם" או כדומה). אני זוכר את הפליאה למיקרא הקול מבעד לענף של שלמה זמיר, את הפעם הראשונה שבה החזקתי ביד קובץ משירי לגסקי, את תחושת האירוע החד פעמי בשלקחתי ביד את כתביהדי של "אוטוביוגרפיה בשנת 1952" של יהודה עמיחי, בביתם שלו ושל תמר ברחוב בנימין מטורלה בירושלים, כדי לפרסם אותו בחוברת של לקראת.

כל זה היה מזמן, יותר מרי מזמן — ועוד לא מניתי מיפגשים רבים אחרים שצירי הייתי, שחייב הייתי למנות. כך לא הזכרתי את המשוררים — לא-עבריים רובם ככולם — שאותם קראתי בילדותי ובנעוריי, כמותם כרכים יפים להפליא ומעוטרים בעיטורי יוגנדרשטיל גרמני, או בספרים הלא-הודרים המורפסיים על ניר-צנע (מכיל עץ) של משוררים אנגליים קולוניאליים בימי מלחמת העולם השנייה ובשנים שמיד לאחריה, את הפגישה המאוחרת עם פסנתרי הכחול של אלוה לאסקר-שילה, עם שירי דילן תומאס וקאמינגס האמריקאי, ואת המיפגש עם ייטס ואליוט בשנות הסטודנט הירושלמי.

אני זוכר את כולם אך אינני מזכיר את כולם, ולא מתוך רישעות או שיקולים נפסדים אחרים, אני מקווה, אלא בכוונה



חבצלת חבשוש: 1950–1984

שלא לחטוא כאן בעריכת אינוונטאר, אולי, בעצם, גם זה: כדי להרגיש לא-דיוקאן את המיקרר ואת המפריד, את מה שאהבת בגיל צעיר ומה שאליו התקרבת רק בשנים מאוחרות הרבה יותר (וכן, למשל, אני חייב להודות שמעולם לא דיברו ליליבי מרבית שיריו של אורן הצעיר, פראסט נרקסי שמאלני ואמן-מילים וירטואוזי — צירוף כזה אפשרי היה רק באנגליה של זמנו — ולעומת זאת למדתי לאהוב באהבה רבה את אורן שהשתנה ער-לכלי-הכר כמעט בשנותיו המאוחרות, אורן הרושיתלמי החיים שמגילת-היוחסין היחידה שנתתה לו הייתה הקלף המעורר להפליא של פניו, זה והיותו משורר גדול, כמוכן). או את המשורר שמטעם זה או אחר רחקת ממנו במהלך השנים (ורילקה: יותר מדי מלאכים ומעט מדי בנאי-אדם, ועל-אחת-כמה-וכמה, ואלרי ואפילו רמבו, ובעצם כל הרקאדנס ושירת האורים-והתומים הצרפתיים), וכן, שמת רבים שיכולתי למנות לא מניתי, לעולם ייתר אדם משהו למבקריי. וגם זה, שמן המפורסמות היא שצדיקים ופחות צדיקים מלאכתם נעשית בידי אחרים — בוודאי בתחום זה של ביקורת הסיפורת ומחבריה.

מה רציתי לומר בדיברי הקדמה ארכניים אלה: שמאחורי כל זה, כל מה שהזכרתי וכל מה שלא הזכרתי, הסתתר אושר גדול, אם לומר זאת במילותיו של משורר, אבל, "אושר" אין לו לשון רבים, וגם זה שלי לא נתרבה עם השנים, אדרבה, לפעמים דומה עליי שהוא הולך ופוחת, והחזון שלא היה נפרץ מעולם הולך ונעשה נפרץ פחות ופחות. אפשר באמת שנתמעטו המי-שוררים שכתבו להעניק לנו את האושר הגדול ביותר — נתמעטו גם כמה שמכונה "העולם הגדול", לא רק אצלנו — ואפשר שהאשמה, או לפחות מקצתה, גם כך עצמך, שכבר סגרת כך הרבה פתחים שהיו פתוחים (ולפעמים גם פרוצים) בעבר ולמי דת לשים מיכשולים בדרך של ההנאה המיידית מרי, שאי-כך,

בסיגנונו של יונתן רוטו הווכר-לטובה, נתפסה לך פיתאום גם קלה מדי, ומה שלא עשית אתה לעצמך במורידך, בא הזמן — המכה מתחת לחגורה", בלשונו של ידידי איצ'ה לבית ממבוש — ועשה לך, כמו לא היה די במכה ההיא, הראשונה.

והאושר הגדול נתדלדל לחגים בודדים ומרוחקים זה מזה. והחגים היו למועדים (צאת סיפרו של ידידי או צאת ספר משלך) והמועדים הולכים בודדים כמועד. והשימחה ממך והלאה, שימחת המעשים ושימחת המילים, ופחות אנשים שועים אליך, לראות אם שמח אתה ואם לאו.

והנה אתה כבר מספיד את עצמך, משל כל חוכמת שלמה נחלתך, שהרי זה טיבעו זה כוחו של צרק פיטוי: שכשאתה אין אונוך כרויה לשירו של הוולט, גם לשירך שלך אין ליבך פתוח. וכששירי הוולט חסרים, גם שירך שלך חסרים. הא כהא תליא, אם על כל הדברים שבעולם נאמר כי כאו לעולם אחוזים ומרובקים זה בזה, שירה על אחת שיבעים-ושבע.

ואו, לעת חורב וכצורת, ביום קיצי בהיר או מעונן וחורפי, בא לו, כך בפתע-פיתאום, ספר שירים ובכתאחת מפשיר את הצנינה.

ושוב אתה שומע קול אדם חי דובר אליך מן השורות המנוקדות, ומיליו אהובות זו לזו, והכתובים מתרוננים באותה חדרוה ראי שונת שרק שירה שרה יודעת אותה בראשית הדרך, לפני ההרסות וההתקשחות.

אם אדם עשוי מילים, משורר עשוי מילים כאלה שבכוחן לעשות בנאי-אדם, לא מחומר חלומות קורצנו.

וכמעט שאתה שוב מתעורר — גם לכתובך שלך, אבל זה עוד לא, לא צריך להגנים, עוד עשרים מלאכות מוטלות עליך לעשותן. מיקצתן מעשי סיפורת ורובן מעשי פרנסה — וכולם מן הדברים שמעבירים את האדם מן העולם, או לפחות מקצרים את חייו בכמחצית מטחווי הקשת והכינור. אבל על כך לא כאן ולא עכשיו, כבר הארכתי דיי כמה שבי ובחסרונני. מכאן רק על חבצלת חבשוש.

○

ברגשות מעורבים, כמו שנוהגים לומר, נטלתי לידי את כינוס שיריה של חבצלת בת חיים חבשוש, ושמו שירת חבצלת. ברגשות מעורבים — ולא קשה לנחש מדוע. אומנם לא הייתי בארץ בזמן שבו פרצה לאור "פרשת חבצלת", כפי שנקראה בעיקבות פירסום ספר מיכתביה לפנחס שדה על-ידי הנמען, אך שמע הדברים הגיע לאוזניי גם בלונדון, והשמע היה רע, והיה רצון להתרחק מכל העניין הרע הזה, כמו מכל יתר הדברים הרעים שבארץ, ולזכור רק את הטובים. שערוריות דיווחות יש בחלם הסיפורתית שלנו, ודווקא זו לא חסרה לי למניין.

אני מניח שאילו ידעתי אותו זמן מה שידוע לי כיום, והוא שאותה חבצלת בת חיים חבשוש גם נפגעה, נפגעה פגיעה של ממש מצורת פירסומם של מיכתביה האינטימיים המיועדים לאדם אחד — היתה רתיעתי רבה עוד יותר, אבל דבר זה לא ידעתי בשעתה. והוא נודע לי רק עתה למיקרא, "סיפור החיים" שאותו מביא בפתח הקובץ דודה של חבצלת, יחיאל חבשוש, אחי אביה חיים, שהוא גם העורך והמוציא לאור של הספר שלפניי. וזה לשון דבריו בסוגיה זו:

...ילדה יצאה לאוויר העולם ומביעה רגשותיה בכנות ובגילוי-לב ללא גינונים ומסווה על-פני הדברים, המתקת לשון והעמדת פנים — הכל נעשה אצלה בלב טהור ונפש חפצה. בחינת דברים, שבינו לבניה, ויש להבינם כפשוטם באמת הצרופה שבהם ויש לקבלם כלשונם בלי הסברים, כי הם מאותם הדברים שהנביא ירמיהו אמר עליהם: "ונלאיתי כלכל" חבצלת לא יכלה לשומרם בתוכה, לנוצרם ב"נישמתה. ואילו שמרה אותם רק לה לעצמה ייתכן שהיינו מאבדים את אחד הגילויים הנפלאים של דיברי חבצלת על רגשות נעלים באדם, אך מה קרה במיקרה זה? מקבל המיכתבים — מתוך שיקולים משלו — החליט להוציא המיכתבים ש-בינו לבניה" בעריכתו לרשות הציבור, והוא בחר שם לספר המכתבים: "התמסרות" על כיוון אחד. כלומר, עם הנשים ובראשן חבצלת מתמסרים לאליל ששמו פנחס שדה. והוא בחסדיו המרובים מסכים להיות הקורבן. האנוס.

פירסום סיפרה... ותמונת המחשוף שבשער, בצורה שנעשה, חשף את רגשותיה הטמניים ביותר לעין כל. יצר בקיעים בנישמתה וציער אותה מאוד. הדבר גרם לה תהייה בחיים כי אנשים הצביעו עליה ברחוב וזה חרה לה מאוד. חלק מהביקורת הגדילה עשה, הפירסומים ברבים שנעשו בעיתונות מצאו דרך לאותה הכוונה של שם הספר והמחשוף שבשער. נדמה שניתנה להם הזדמנות פז לחרח במבושיו של הגבר ולהתבשם מתחתוני אשה. זה מה שרצו להסתאב חזק חזק!

ייתכן שלא ידעו העורך והמבקרים תאבי הפירסום למה הם מובילים, היה נמנע פירסום הספר, וחבצלת היתה איננו כיום ומבועי יצירותיה היו מפכים... חבצלת נמנית עם יצורים ריגשיים עדיני נפש, ורק היודע אצילות נפשה וחיץ ערכה יכול היה להבין מה עבר עליה מאז הפירסומים" ומה גודל המשבר שפקדה.

אביה והמשפחה היינו עדים למה שהתחולל בקירבה ולייסורי הנפש שפקדוה. חרב עליה עולמה. היתה שרויה בליקוי מאורות. עננה ירדה עליה כאילו משמיים.

○

חבצלת בת חיים חבשוש שמה קץ לחייה ב-18 בנובמבר 1984, והיא בת 34 שנים. את הקובץ שהופיע עתה כרפוס מסרה לרודה בעזרה בחיים, כדי שזה יוציא לאור. בשליחותו זו, כפי שהוא מעיד על עצמו בלשונו הנמלצת, שבה אין תפארת המליצה מעיבה על אמת ההרגשה, הוא "השיל את נעליו מעל רגליו, וטיפול ביראת כבוד" מי יבוא אליו בטענות אם בכאבו הניכר כמעט בכל שורה מדבריו, החמיר אולי יתר-על-המידה וביטל את מידת-החנינה מלפני מידת-הריון.

כל אלה הדברים כבר שייכים כיום — לטוב ולרע ולגורא — לעבר, מה שאינו שייך לעבר הם שיריה, וכמה רחוקים הם, שיריה, מן "הריחורח במבושיו של גבר ומן ההתבשמות מתחתוני אשה" עליהם כותב הרוד בשאט-נפש. וכמה יפה ראתה לליבו של רודה זה, המסתיר כאן את מצוקתו שלו בין השיטין, במסרה לו — ודווקא לו — את עזובנה הפיטוי, לפרסמו בכאבו מועד, מועד ולא חג.

וכך הגיע לידנו ספר שירת חבצלת — הפעם בלי מרכאות. סיפרה של נערה-אשה המבקשת, "לכתוב מחדש" את הספר שלא כתבה ושאותו כבר לא תחיה, כדי לתקן את הספר ההוא, האחר, המשובש, זה שאותו חיתה — ואפשר גם זה שכתבה, מכל מקום זה שהופיע בשמה.

לכתב מחדש את הספר שלא כתבתי ולא אחיה, לחיות עוד כל כך הרבה, אחרי למרות.

חיים בסימן מפה ומפלת, אישיות מתפוררת,

מעשה של הרס עצמי, שכל כך היטב חברו לו אחרים. לכתב מחדש משהו שקלקל,

אמא ראי מה נעשה בשירי, כששירי אותו בלבד אני חיבת.

חייה החד פעמיים של חבצלת. אני לא שונאת.

ושיר נפלא רודף שיר נפלה, ואם בשיר המצוטט עדיין קירבה רבה, וידיית לחומרי החיים ממש, כאן כבר האמנות היודעת לגלגל צורה בצורה, דמות בדמות, גם את הקרוב כרחוק ממנו:

עובר ושב

מרילין מונרו מציאה את אשרה כגננת, היא מספרת ספור ומלמדת ריתמיקה, מחלפותיה החיומות.

פנחס שדה החליט ללמד מקצוע, הוא עובד בתור לוטש יהלומים, אלברט אינשטין מוכר מיץ פרי

בארץ חמה ויפה, הוא משמיע מטיפ קטן, בעקר שירים מטורקיה.

ואני אומר נפוליאון לא שנה דעתי, מה שהשתנה זו האסטרטגיה.

כרגע, הוא עסוק בתזה שלו על תפקודי המח, וכערב בפטיו שלו באילת,

ישו נוטל ידים מכרך המוציא, את האכל שלו הוא אוהב מעשה ידיו,

מחנה לשפינוזה.

אשה קטנה ומוסרת יושבת בחרר ומבקשת לסגור את החלון — כי קר לה? — לא! — כדי שהמלאכים יוכלו להיכנס.

סגר בבקשה את החלון, החדר חם משמש,

בחדר ריח פרות כבדים, זכים עסיס מתוק,

כמותם פאשר הכבד.

החם כבד, פריזון כבד מנשא.

מפתחי החדר עוד יבואו.

סגר בבקשה את החלון, אולי אהיה שקטה יותר,

לחשב שמלאכים מבצע חרקים, באים קלים, קלים,

להצן את בשרנו.

לבדי הלילה.

לבד מרוח אפו.

והמחלה מתגברת, שזה טיבעה של מחלה מסוג זה שהיא

■ **נתן זך**